

ЩЕ ОДИН ШТРИХ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ НАУКОВОГО ІДІОСТИЛЮ ВАСИЛЯ НІМЧУКА (до 60-річчя початку наукової діяльності)

Надія Бабич. Ще один штрих до характеристики наукового ідіостилю Василя Німчука (до 60-річчя початку наукової діяльності).

Як би ми не називали дослідників текстів пам'яток мови – істориками, „археологами”, „реставраторами”, „архіваріусами” і т. ін. мовних скарбів, результати їхньої праці – це запорука збереження життєздатності нації, яка має міцне коріння, щоб не загубитися серед безлічі метаморфоз сучасної мовотворчості у глобалізованому світі. Одним із таких невисуваючих археологів української мовної спадщини є В. В. Німчук, нині вже професор АНУ, а 60 років тому – аспірант кафедри української мови Ужгородського університету.

Наука в Україні XVI-XVII ст. починалася першими словниками і граматиками. Якими вони були і в чому їх наукова цінність в історії української мови, найкраще знає автор близько п'ятьох сотень наукових праць В. Німчук. Його науковий ідіостиль – це дивовижне поєднання усього кращого з традицій високої науки і неповторного особистого „ключа” до відкриття найбільш сутнісного у давній пам'яті.

Доводимо цю тезу за дослідженнями лише двох перших надрукованих в Україні граматик часів Середньовіччя.

Ключові слова: пам'ятка мови, давні граматики, науковий ідіостиль, етимологія, історичний контекст, історичне мовознавство, В. Німчук.

Надежда Бабич. Ещё один штрих к характеристике научного идиостиля Василия Нимчука (к 60-летию начала научной деятельности).

Как бы мы не называли исследователей текстов древних памятников языка – историками, „археологами”, „архивариусами”, „реставраторами” и т.п. языковых кладов, результаты их труда – это уверенность в сохранении жизнеспособности нации, имеющей крепкие корни, чтобы не потеряться между множеством метаморфоз современного речетворчества в глобализованном мире. Одним из таких неустанных „археологов” украинского языкового наследия является В. В. Нимчук, сегодня профессор АНУ, а 60 лет тому – аспирант кафедры украинского языка Ужгородского университета..

Наука в Украине начиналась с первых словарей и грамматик. Какими они были и в чём их научная ценность лучше всех знает автор около пяти сотен научных трудов В. Нимчук. Его научный идиостиль – это удивительное слияние традиции высокой науки и неповторимого собственного „ключа” к открытию наиболее существенного в древней памяти.

Доказываем этот тезис по двум лишь первым напечатанным в Украине грамматикам.

Ключевые слова: памятники языка, древние грамматики, научный идиостиль, этимология, исторический контекст, историческое языкознание, В. Нимчук.

Nadiia Babych. Another Brush Stroke to the Characterization of Academician Vasyl Nimchuk's Scientific Idiostyle (to the 60th anniversary of the beginning of V. Nimchuk's scientific activity).

Whatever we call the researchers of written records – historians, archaeologists, „restorers”, „archivists”, etc. of language treasures, the results of their work is the key to the continued vitality of the nation, which has a fairly strong roots not to be lost among sumless metamorphoses of modern language creativity in a globalized world. One of these tireless archaeologists of the Ukrainian linguistic heritage is V. V. Nimchuk, now academician of NAS Ukraine, and sixty years ago – a post-graduate student of the Chair of Ukrainian at Uzhgorod University. Science in Ukraine of the 16th and 17th centuries began with the first dictionaries and grammars. What they were and what their scientific value for the historical studies of the Ukrainian language is, V. Nimchuk, the author of the nearly five hundred scientific papers, knows better than the others. His scientific idiostyle is an amazing combination of the best traditions of high science and inimitable personal „key” to the discovery of the most essential in the historical memory.

To prove this thesis, we address the survey of just two first medieval grammars published in Ukraine.

Key words: written records, ancient grammars, scientific idiostyle, etymology, historical context, historical linguistics, V. Nimchuk.

Про В. Німчука як багатогранно талановиту людину і як ученого з високим науковим авторитетом у світі написано і сказано багато, зокрема у жанрі ювілейних присвят. Наша мета – долучитися до пошанування цієї непересічної особистості з нагоди шістдесятиріччя його наукової праці в галузі українського мовознавства. Діалектолог і граматист, історик мови й ономаст, мистецтвознавець і славіст, дослідник богословських текстів і перекладознавець та ще багато чого знавець Василь Васильович Німчук посідає чільне місце серед визнаних світом українців.

Можливо, комусь видасться це не дуже коректним, але ми дозволимо собі почати словами щирої і талановитої учениці члена-кореспондента Академії наук України Наталі Пуряєвої:

„Лінгвістика, як і більшість гуманітарних дисциплін, – наука акумулятивна, в ній дослідник приносить плід лише по тривалому часі невтомного накопичування безлічі різнорідних фактів. Саме тому у філологів талановитість – це насамперед відданість, сумлінність і послідовність; кропітка праця на далеку перспективу, сувора дисципліна пошуку й фіксації матеріалу, уважність до деталей і точність. Вродженим, а не набутих тут може бути лише інстинкт пошуковця, мовна чутливість та інтуїція і, звичайно, безмірна любов до предмета вивчення. Ні, мабуть саме з любові треба почати цей перелік” [6, с. 106]. До цих слів залишається лише додати прізвище В. В. Німчука, й ідію життя і праці видатного мовознавця вже й буде описаний.

Шлях до науки почався шістьдесят років тому. Відчуваючи свою провину, що не висловили глибоку шану і нашому вчителю до його поважних ювілеїв, хоч науку його призбирували більше з праць, аніж з особистих зустрічей і бесід, вирішили бодай до цього шістдесятиріччя вклонитися словом, як це робимо завше, коли на лекціях з історії літературної мови називаємо ім'я Василя Васильовича і даємо студентам потримати в руках бодай програмові праці, видані й досліджені зусиллям рук і мозку цього невсипущого робітника на ниві української мовознавчої науки.

1955 року була опублікована ще студентська стаття В. Німчука про діалектний словотвір та морфологічні особливості закарпатських говірок верхньої течії річки Боржави. А до року 2015 – близько 500 праць, серед яких сотенносторінкової монографії з історії української мови, найрізноманітніших її рівнів, зокрема й сакральних текстів.

І знову зачитуємо Н. Пуряєву: „Загалом, входячи в науку, філолог В. Німчук отримав непростий спадок: насильницьки перервана мовознавча традиція, розстріляні, репресовані вчені, заборонені їхні праці, в країні активно провадиться політика зближення „братніх” мов і народів з усіма добре відомими наслідками: наука ж історія мови отримує нове завдання: за допомогою фактологічних і термінологічних маніпуляцій підтвердити закономірність і незворотність цього процесу. ... Німчук береться за накопичення й „оприлюднення мовних фактів – нехай вони самі промовляють за себе” [6, с. 108] (виділено нами. – Н.Б.). Промовляють видані й досліджені вченим праці навіть до тих, хто не вміє або й не хоче слухати. Завше, беручи до рук ту чи ту працю В. В. Німчука, дивуюся силі волі, необхідній для таких досліджень (такими ж були і часто згадувані перед молодими дослідниками його перші наставники – Й. О. Дзензелівський та С. П. Бевзенко).

Не називаючи таких же до самозречення заглиблених у вивчення пам'яток мови численних учнів професора В. Німчука, маємо переконання, що все у них починалося з настанови учителя: „Працуйте з пам'ятками! Не обмежуйтеся матеріалами історичних словників; для історика мови – вони згубні, бо фактично атрофують всяке бажання брати до рук давні тексти. Крім того, кожен рукопис має безліч важливих деталей, що їх не може передати жодне факсиміле” [7, с. 43]. Глибоке переконання в цьому самого ученого, його висока наукова кваліфікація, наполегливість, невсипуща праця в рукописних відділах та відділах рідкісних книг багатьох бібліотек України і зарубіжних країн (у Ленінграді й Москві зокрема) утверджували міжнародний авторитет українського історичного мовознавства і поштовпували історико-лінгвістичні дослідження в Україні (див. [2, с. 153]). І нині без праць В. Німчука не обійтися жодному фаховому дослідникові не лише в Україні, а й усьому слов'янському світі.

Читаючи презентаційні статті до ювілею В. Німчука, написані його учнями і колегами, виносиш враження, що усе ж можна „охопити неохопне”, якщо воно має систему і виразні незаперечні джерела її формування. У цій системі стосовно пріоритетних проблем, які висвітлені цим непересічним ученим, є граматичні й лексикографічні пам'ятки історії української мови.

За двома виданнями і дослідженнями-передмовами до них хочемо скласти „портрет” В. В. Німчука як автора наукових текстів наукового стилю.

Відомо, що провідними рисами стилю Німчука-науковця є *грунтовність аналізу, глибоке проникнення у текст* – його стиль, мовну організацію, фактаж, *доказовість його достовірності* і т. д. І. Сабадош наводить оцінку В. Німчука Юрієм Шевельовим: „Німчукові важко заперечувати – він дуже точний” [5, с. 137]. Ось і перша риса наукового ідіюстилю справжнього філолога – історика мови. Ця риса забезпечує „скрупульозний, філігранний опис (кодифікований, палеографічний, текстологічний, орфографічний і власне мовний)”, – наголошує Н. Пуряєва [6, с. 109].

Очевидно, що ці вимоги до аналізу наукового тексту були передбачені і „Правилами видання пам'яток української мови XIV – XVIII ст.” (К., 1961), розроблені І. Бойчуком, поглиблені й опубліковані В. Русанівським та М.Пещак. У цих „Правилах”, проте, були лише сухі „вказівки

щодо ступня й форми відтворення оригіналу, підхід до якого диференційовано залежно від жанру й хронології рукопису чи стародруку” [7, с. 14], але не було, як на наш погляд, „крил” для душі дослідника. Джерелознавці, і не лише лінгвісти, нині охоче звертаються до „Правил видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською мовою української редакції (Проект. Ч. 1)”, укладених В. В. Німчуком 1995 року.

Переконливість цих правил сформувалася, очевидно, і в результаті підготовки до видання і дослідження текстів „Граматики словенської” (Вільно, 1596) Лаврентія Зизанія та „Граматики словенської правильне синтагма” Мелетія Смотрицького (Ев’є, 1619). Видання ці факсимільні, відповідно 1979 і 1980 років, але досліджені за оригінальними давніми – першими публікаціями праць. Аналізи пам’яток названі передмовами, хоча вони далеко виходять за межі цього наукового жанру (до речі, вони лягли в основу монографії вченого „Мовознавство на Україні в XIV – XVIII ст.” (К., 1985).

У передмовах дослідник пам’яток, писаних якраз мовою української редакції старослов’янської мови з кількісно не однаковими елементами тогочасної мови української, дослідник пропонує читачеві „побачити” автора граматики як людину свого часу, свого оточення, відповідного рівня освіченості, специфіки діяльності в тогочасному суспільстві і характеру мотивації виконаної справи. Кажучи образно, можна не бути філологом, але, усвідомлюючи себе питомим українцем, читач „поглинатиме” кожну сторінку т. зв. передмови, будучи стимульованим спресованістю абсолютно вичерпної характеристик автора граматики і його епохи, залежності від суспільних, релігійних, морально-психологічних та власне особистісних відносин. Що має Василь Васильович глибокі знання історії України, що знає роль у ній будителів та руйнівників української самоідентичності, що може спрогнозувати перспективу їхнього впливу на шлях поступу нації – безсумнівно. Так вирізьблюється ще одна риса наукового ідіостилю Василя Німчука – *історизм* (і не лише в працях з давньої історії мови!). Дослідник констатує факти – не гудить і не восхваляє, хіба сам подеколи захоплюється мудрістю творця праці.

Наступна риса наукового стилю В. Німчука – *оперування фактами*, а не домислами. Ще юнацький хист відчувати ту чи ту говірку народного мовлення у поєднанні зі знаннями кількох слов’янських мов, зокрема й старослов’янської, з якими українська на різних етапах більше або менше історично контактувала, забезпечує аргументованість висновків про походження граматичних форм, їх трансформацію, еволюційні наслідки. Тому щодо граматики М. Смотрицького може писати „учений досить детально, правильно висвітлив...” [3, с. 82], констатує в ній цитати з культових книг, святого письма, зіставлення церковнослов’янської мови з грецькою і латинською [3, с. 79], а в граматиці Л. Зизанія чітко визначає діапазон наукових традицій граматик класичних мов [4, с. 22–24], який В. Німчук узгоджує з висновками своїх учених попередників, уточнює їх, а в описі морфологічних явищ бачить старослов’янські архаїзми [4, с. 48–51]. Отже, *доказова критичність* задля наукової достовірності – ще один штрих до ідіостилю В. Німчука.

Дослідник не просто констатує граматичні новації у працях Л. Зизанія і М. Смотрицького, а глибоко аналізує причини появи нових явищ, обґрунтовує їх наукову перспективу, пояснює причину явищ консервативності, чітко виділяє елементи української мови як в авторському тексті, так і в ілюстративному матеріалі. Уявляємо, скільки зусиль доклав дослідник, щоб зібрати й перечитати все, що кимсь колись в Україні і світі було написано про ці дві праці! І не лише подати, а й запропонувати свою думку про висловлене іншими вченими. Ось це і є *історичний науковий контекст*.

Складності видання історичних пам’яток мови ще й у тому, вважаємо, що дослідник має переконати відповідні структури суспільства свого часу в доцільності опублікування вивчених текстів.. Уже те, що обидві названі граматики вийшли одна за одною у стислі строки, свідчить і про авторитет вченого, і про свідоме ставлення відповідних структур до його праці. І хоч працюваність – це риса характеру, а не наукового ідіостилю, хочемо вважати її запорукою цілеспрямованості наукового пошуку.

Знання графіки й палеографії, історії розділових знаків, розуміння мети автора граматики й особливостей оцінки його праці користувачами свого часу спонукає дослідника до доброзичливості критики. І хоч науковому стилеві не притаманна емоційна оцінка, В. Німчук уміє так подати критику, що вона „не болить” ані творцеві тексту, ані сучасному читачеві. Знаючи відвагу В. Німчука обстоювати науково обґрунтовану правду перед опонентом будь-якого

соціального статусу і навіть фізично відчуваючи тональність дискусії хочемо ствердити *відсутність ознак кон'юнктурності* в ідіостилі Німчука-ученого.

Колеги, які близько знають Василя Васильовича Німчука, переконані, що все, що робить цей учений-мовознавець і взагалі непересічна особистість, „він робить керований переконанням, що в духовний, культурний простір його народу увійде тільки те, що буде осмислене й описане” [6, с.112]. Погоджуючись з такою думкою, захоплено оцінюючи все, що зроблено цим мудрим чоловіком в усіх сферах його науково-пошукових зацікавлень, побажаємо любленому ним народові не звужити і не занепасти свій духовний і культурний простір.

Література

1. Василь Васильович Німчук: Бібліографія до 75-річчя / упорядники Ю. В. Осінчук, Н. В. Пуряєва. – К. : НАНУ, 2008. – 128 с.
2. Вихованець І. Дорогами праці й натхнення (До 70-річчя члена-кореспондента НАН України Василя Німчука) / І. Вихованець, О. Задо-рожний // Українська мова. – 2003. – № 3–4. – С. 150–157.
3. Німчук В. В. Граматика М. Смотрицького – перлина давнього мовознавства: Дослідження пам'ятки / В. В. Німчук // Мелетій Смотрицький. Граматика. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 7–112.
4. Німчук В. В. Систематичний підручник церковнослов'янської мови „Граматіка словенска” Л. Зизанія : Дослідження пам'ятки / В. В. Німчук // Лаврентій Зизаній. Граматика словенська. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 5–56.
5. Сабадош І. Мовознавець зі світовим іменем (До 75-річчя від дня народження В. В. Німчука) / Іван Сабадош // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. – Ужгород, 2008. – Вип. 18. – С. 135–138.
6. Пуряєва Н. Добре поліття (до 75-річчя від дня народження Василя Васильовича Німчука) / Наталія Пуряєва // Українська мова. – 2008. – № 2. – С. 106–112.
7. Пуряєва Н. В. Професор Василь Васильович Німчук у напрямку АД FONTES (вступна стаття) // В. В. Німчук. Бібліографія до 75-річчя / укладачі Ю.В.Осінчук, Т. В. Пуряєва. – К. : НАНУ, 2008. – С. 3–44.